



Identify the components of love-based curriculum

Davood mirzaeifar*¹, Mohammad Reza Yousefzadeh Choosari²

1. **Corresponding author**, Assistant Professor, Educational sciences, Lorestan University, Khorramabad, Iran. mirzaeifar.d@lu.ac.ir, <http://orcid.org/0000-0003-0880-2932>
2. Full Professor, Educational sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. nimrooz@basu.ac.ir, <http://orcid.org/0000-0002-1667-1859>

Article Info

ABSTRACT

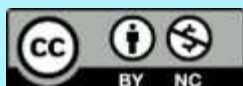
Article type: Research Article

The study aims to identify the components of a love-based curriculum. This article introduces the concept of love, its theoretical foundations, and the components of a love-based curriculum. The present study was conducted by systematic review. In order to find the published articles electronically, were used valid databases. The search was performed using Persian and Latin keywords. A total were obtained 132 articles. In the next stage, were deleted 93 articles (due to content unrelated to the subject of the present article); Finally, 39 articles were synthesized by systematic review method after selecting the appropriate articles. CVR was used to determine the content validity.. Based on data analysis were identified, 8 components for love, including loving in God; fatherland; fellow-creature; spouse; Family; Nature; Self and learning. A love-centered curriculum is an educational approach that emphasizes students' emotional development, including compassion, empathy, and responsibility. Educational systems can address the components of a love-based curriculum through various approaches. This integration can be systematically incorporated across all subject areas. A love-based curriculum is not merely about defining terminology or specialized content, but rather about demonstrating, encouraging, and creating the foundation for loving, being loved, and committing to this ideal. A curriculum that profoundly integrates the essence of love in classroom practice constitutes a fundamental imperative. The pedagogy of love must be embedded in teacher and administrator training, school environment design, and the restructuring of existing educational programs.

Keywords:
love-based curriculum
Educational system

Article history:
Received: 22 October 2025
Reviewed: 04 January 2026
Accepted: 10 January 2026
Published: 08 June 2026

Citation (APA): mirzaeifar, D. , Yousefzadeh Choosari, M.R. (2026). Identify the components of love-based curriculum. *Iranian Journal of curriculum studies*. 21 (80), <https://doi.org/10.22034/jcs.2026.554897.2521>



© The Author(s).
Publisher: Iranian Curriculum Studies Association

Extended Abstract

Introduction

Love, as one of the most fundamental and significant issues of human life, has been the subject of extensive study and discussion by numerous scholars across various disciplines. It cannot be overlooked or marginalized within formal education across different stages of schooling (Uusiautti & Määttä, 2012). In the field of curriculum studies, Schwab (1954) emphasized the importance of attending to the human, affective, and experiential dimensions of education; he underscored the development of personality alongside intellectual cultivation, arguing that curriculum should address the whole person rather than cognitive aspects alone. The present study seeks to address the foundational question: if a curriculum based on love is to be designed, in what dimensions should love be conceptualized and incorporated? In this research, the identified components of love represent the most concrete and fundamental pillars of a love-based curriculum; for every curriculum, prior to any other consideration, requires the determination of its overarching orientation and its core thematic content. These components, in effect, constitute the framework of the curriculum and delineate the domains within which love is to be nurtured and cultivated.

Despite the recognized significance of love in both individual and social life, what is observable in the current educational system is a profound scarcity of love-oriented approaches and a lack of identification of components that are objective, practical, and aligned with the cultural context of societies. In the Iranian educational system, therefore, we are confronted with a theoretical vacuum: on the one hand, there exist numerous philosophical, mystical, and psychological foundations that underscore the necessity of cultivating love in human education; on the other hand, the formal curricula lack any clear and codified components through which love, in its various dimensions, could be translated into operational elements of the curriculum. Given this fundamental gap, the present study aims to identify the components of a curriculum based on love, drawing upon existing theoretical foundations and the perspectives of subject-matter experts. The ultimate goal is to provide a coherent framework that can serve as a basis for the systematic integration of love into the formal curriculum of the Iranian educational system.

Methodology

The present study was conducted by systematic review. In order to find the published articles electronically, were used valid databases. The search was performed using Persian and Latin keywords. Articles were selected for inclusion in the study based on the following criteria: 1-Content criteria based on the research objective; 2-Methodological criteria based on original research studies; 3-Language and accessibility criteria. Articles were excluded from the review process if they met any of the following characteristics: 1-Content irrelevance; 2-Methodological inappropriateness; 3-Language and accessibility criteria: articles published in languages other than Persian or English; articles for which the full text was unavailable despite extensive searching.

A total were obtained 132 articles. In the next stage, were deleted 93 articles (due to content unrelated to the subject of the present article); Finally, 39 articles were synthesized by systematic review method after selecting the appropriate articles. CVR was used to determine the content validity..

Results

Based on data analysis were identified, 8 components for love, including loving in God; fatherland; fellow-creature; spouse; Family; Nature; Self and learning .The minimum acceptable CVR value for 16 panelists, according to the Lawshe table, is 0.49. The experts evaluated the appropriateness of the

components as satisfactory. Accordingly, the CVR values obtained were as follows: love of God (1.00); love of homeland (1.00); love of spouse (0.87); love of fellow humans (0.87); love of family (0.87); love of nature (0.75); love of self (1.00); and love of learning (0.87). All values exceeded the acceptable threshold based on the Lawshe table, indicating that the components possess adequate content validity.

Conclusion

A love-centered curriculum is an educational approach that emphasizes students' emotional development, including compassion, empathy, and responsibility. Educational systems can address the components of a love-based curriculum through various approaches. This integration can be systematically incorporated across all subject areas. A love-based curriculum is not merely about defining terminology or specialized content, but rather about demonstrating, encouraging, and creating the foundation for loving, being loved, and committing to this ideal. A curriculum that profoundly integrates the essence of love in classroom practice constitutes a fundamental imperative. The pedagogy of love must be embedded in teacher and administrator training, school environment design, and the restructuring of existing educational programs.

The identified components can assist curriculum designers, teachers, and educational policymakers in shifting the educational system from a mere emphasis on cognitive and professional skills toward the cultivation of individuals who are loving, committed, responsible, empathetic, nature-loving, and eager to learn. School principals, by designing the school environment as a love-centered learning space, can provide the groundwork for the realization of this curriculum at the school level.

شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق

داود میرزایی فر^۱؛ محمدرضا یوسف زاده^{۲*}

۱. استادیار، دانشگاه لرستان، گروه علوم تربیتی، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: mirzaeifar.d@lu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول استاد دانشگاه بوعلی سینا، گروه علوم تربیتی، همدان، ایران. رایانامه: nimrooz@basu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله اصیل پژوهشی کلیدواژه‌ها: برنامه درسی مبتنی بر عشق، نظام آموزشی تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۳۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۲۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۳/۱۸	هدف مقاله، شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق بود. در این مقاله به معرفی مفهوم عشق و مبانی نظری آن و مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق پرداخته شده است. روش‌ها: مطالعه حاضر به روش مرور نظام‌مند انجام گردید. به‌منظور یافتن مقالات انتشار یافته به‌صورت الکترونیکی، از پایگاه‌های اطلاعاتی استفاده گردید. جستجو با بهره‌گیری از کلیدواژه‌های فارسی و لاتین انجام شد. در مجموع تعداد ۱۳۲ مقاله به دست آمد. در مرحله بعدی، تعداد ۹۳ مقاله (به دلیل محتوای غیر مرتبط با موضوع مقاله حاضر) حذف شدند؛ در آخر تعداد ۳۹ مقاله پس از انتخاب مقالات مناسب به روش مرور سیستماتیک، سستز شدند. برای تعیین روایی محتوایی از CVR استفاده شد. یافته‌ها: بر اساس تحلیل داده‌ها ۸ مؤلفه برای عشق شامل عشق به خداوند؛ وطن؛ هم‌نوعان؛ شریک زندگی؛ خانواده؛ طبیعت؛ خود و یادگیری شناسایی شد. نتیجه‌گیری: برنامه درسی عشق یک رویکرد آموزشی است که بر رشد عاطفی دانش‌آموزان مانند شفقت، همدلی و مسئولیت تأکید دارد. سیستم آموزشی می‌تواند به شیوه‌های مختلف به مؤلفه‌های برنامه درسی عشق بپردازد. این امر می‌تواند به صورت تلفیقی در همه دروس مورد توجه قرار گیرد. برنامه درسی مبتنی بر عشق تعریف واژه‌ها، اصطلاحات و یا محتوای تخصصی نیست بلکه نشان دادن و ترغیب و بسترسازی دوست داشتن و دوست داشته شدن و تعهد به این آرمان است. برنامه درسی که عمیقاً ماهیت عشق را در کلاس جستجو می‌کند یک امر اساسی است. باید آموزش عشق در کار معلمان و مدیران، طراحی فضاهای مدرسه، طراحی مجدد برنامه‌های فعلی انجام شود.

استناد به این مقاله: میرزایی فر، داود و یوسف زاده، محمدرضا. (۱۴۰۵). شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق، فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران. ۲۱ (۸۰)، ۲۸-۱. <https://doi.org/10.22034/jcs.2026.554897.2521>

© نویسندگان
ناشر: انجمن مطالعات برنامه درسی ایران



عشق به عنوان یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین مسائل حیات انسان، موضوعی است که بسیاری از اندیشمندان به مطالعه و بحث پیرامون آن پرداخته‌اند. گفتمان علمی در مورد عشق سنت دیرینه‌ای دارد. عشق یک امر جهانی انسانی است که بین همه انسان‌ها مشترک است (Sorokowski et al, 2025). نظام‌های آموزشی تقریباً به طور انحصاری بر روی مهارت‌های آکادمیک و موفقیت حرفه‌ای تأکید دارند، حال آن‌که در کنار آن‌ها باید به مهارت‌های زندگی نیز توجه نمایند. یکی از مهارت‌های زندگی عشق‌ورزی است. این در سایه برنامه درسی مبتنی بر عشق می‌تواند عملی شود (Dale & Frye, 2009; Gleibermann, 2016). عشق را نمی‌توان در آموزش دوره‌های تحصیلی نادیده گرفت (Uusiautti & Määttä, 2012). عشق به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم آموزش در اوایل کودکی شناخته شده است (Happo, 2006) که موضوعی چالشی است و می‌تواند از نظر علوم مختلف مورد بررسی واقع شود. توافق کمی در مورد اینکه عشق در واقع چیست و چه احساسی دارد وجود دارد. کلمه «عشق» برای اشاره به تجربیاتی مانند جنسی، علاقه عجیب مادر، مذهبی، کمک به فرزند، علاقه‌مندی به نام خانوادگی، دوست داشتن یا کمک به فرزند استفاده می‌شود (Rinne et al. 2025). عشق را می‌توان یک ویژگی انسان در نظر گرفت که نشان‌دهنده مهربانی و محبت (Seligman, Steen, Park, & Peterson, 2005). در حوزه برنامه درسی Schwab (1954) نشان می‌دهد که توجه به ابعاد انسانی، عاطفی و تجربی مهم است؛ او بر شکل‌گیری شخصیت در کنار عقل تأکید می‌کند. عشق و هوش اجتماعی، فضیلت بشریت را تشکیل می‌دهند و عشق به شادی، رضایت از زندگی و موفقیت در مدرسه و فعالیت‌های آینده کمک می‌کند (Weber, Wagner & Ruch, 2016; Layous et al, 2012). عشق ذاتاً یک وظیفه اخلاقی است و رفتارهای فراتر از مسئولیت قانونی را در برمی‌گیرد. عشق قدرتی است که به شادی ذهنی کمک می‌کند، به زندگی معنی و ارزش می‌بخشد و باعث می‌شود در مورد خودمان احساس خوبی داشته باشیم. عشق و مهربانی موجب سلامت روانی و برقراری روابط مثبت می‌شوند (Ferrucci, 2016). همدلی، سخاوت، حسن نیت به عنوان مؤلفه‌های عشق و مهربانی محسوب می‌شوند. هنگامی که از والدین خواسته می‌شود که کودک خود را توصیف کنند، معمولاً از دو ویژگی عشق و مهربانی نام می‌برند (Lottman, Zawaly & Niemiec, 2017).

طبیعت چند معنایی «عشق»، فیلسوفان و متکلمان را از تحلیل این مفهوم و همچنین روانشناسان یا عصب‌شناسان را از سنجش پدیده‌های مرتبط با عشق باز نداشته است (Rinne et al. 2025). ادبا، فلاسفه، روان‌شناسان و مشاوران خانواده هر یک به زعم خود تعاریف متفاوت و عمیق‌تر از عشق ارائه کرده‌اند (Sabey Rauer & Jensen, 2014). در زمینه عشق شش دیدگاه شامل عشق به عنوان احساس، عشق به عنوان انتخاب، عشق به عنوان پاسخ، عشق به عنوان رابطه، عشق به عنوان کنش سیاسی و عشق به عنوان عمل آگاهانه متعهدانه^۱ وجود دارد (Lanas & Zembylas, 2015). عشق به عنوان احساس، معمولاً به عنوان مجموعه‌ای از احساسات و گرایش‌ها تعریف می‌شود که سازنده است (Zembylas, 2007). عشق به عنوان انتخاب، چیزی نیست که از خارج به ما تحمیل شده باشد، بلکه عشق نوعی انتخاب است. عشق نگرش ما نسبت به دیگران است. ما مجبور نیستیم عاشق باشیم. ما تصمیم به دوست داشتن می‌گیریم. ما می‌توانیم انتخاب کنیم که دوست داشته باشیم یا خیر. عشق چیزی است که پاسخ مابه محیط اطراف را هدایت می‌کند. عشق به عنوان پاسخ، به ذهنیت ما بستگی دارد که چگونه با دیگران تعامل داشته باشیم و تابع رفتار دیگران است نوع پاسخ ما متفاوت است. در پاسخ ما ممکن است از کلمات

استفاده کنیم، ممکن است سکوت اختیار کنیم. این عشق وابسته به زمینه و موقعیت است. با این وجود ما مسئولیت پاسخ‌ها را بر عهده می‌گیریم (Hinsdale, 2012). عشق به عنوان رابطه، به عنوان مجموعه‌ای از شیوه‌های گفتگویی، تعیین معیار روابط و قوانین اجتماعی حاکم بر آن، گفتگوی دوستانه و اشکال روابط با جوامع ملی و بین‌المللی و سایر موجودات زنده تعریف می‌شود بسیاری بر این باورند که عشق اساساً رابطه است (Chabot, 2008). عشق به عنوان کنش سیاسی، تجسم و معرف روابط قدرت اجتماعی است و تا حدودی، محصول تجارب گذشته و شرایط اجتماعی، تاریخی و فرهنگی است. از این منظر عشق در شکل‌گیری و حفظ هویت‌های سیاسی و اجتماعی و رفتار جمعی مؤثر است و وابسته به قدرت است. عشق به عنوان پراکسیس مبتنی بر عمل آگاهانه متعهدانه است و بر اساس واکنش‌های گوناگون داوطلبانه شکل می‌گیرد. این نوع از عشق مبتنی بر مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی است (Lanas & Zembylas, 2015). در انواع عشق، عشق به خود، عشق شهوانی، عشق رمانتیک، عشق والدین، عشق در دوستی، عشق برادرانه، عشق به انسانیت و عشق به خدا را می‌توان از هم متمایز کرد (White, 2001 as cited in Rinne et al. 2025). یک برنامه درسی عشق^۱ که توسط کشور اندونزی تهیه شده است، بر ۹ اصل تنوع، با هم بودن، خویشاوندی، استقلال، برابری، سودمندی، صداقت، اخلاص و پایداری استوار است. این اصول در شش مضمون عشق گنجانده شده است: عشق به خدا، پیامبر اسلام، خود، هموعان، محیط زیست و ملت (Kemenag, 2022 as cited in Aslinda & Amrizon, 2025).

در برنامه درسی، میان دو سطح تحلیل تمایز قائل می‌شوند. سطحی که به مبانی، اصول و مؤلفه‌های محتوایی برنامه درسی می‌پردازد و جنبه جهت‌دهنده دارد و سطحی که به عناصر برنامه درسی می‌پردازد. پژوهش حاضر، در سطح نخست قرار گرفته است؛ یعنی به دنبال شناسایی مؤلفه‌های محتوایی و جهت‌دهنده‌ای است که باید پیش از هرگونه طراحی اجرایی، به عنوان مبانی عشق‌ورزی در برنامه درسی لحاظ شوند. به عبارت دیگر، این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال بنیادین است که اگر قرار است برنامه درسی مبتنی بر عشق طراحی شود، اساساً عشق در چه ابعادی باید مدنظر قرار گیرد. مؤلفه‌های عشق در این پژوهش عینی‌ترین و بنیادی‌ترین بخش یک برنامه درسی مبتنی بر عشق هستند؛ زیرا هر برنامه درسی، پیش از هر چیز، نیازمند تعیین جهت‌گیری کلی و مضامین محتوایی اصلی خود است. این مؤلفه‌ها، درواقع چارچوب برنامه درسی را تشکیل می‌دهند و مشخص می‌کنند که برنامه درسی مذکور، قرار است عشق را در چه حوزه‌هایی پرورش دهد. واژه مؤلفه در این پژوهش، در چارچوب روش‌شناسی کیفی و به‌ویژه در رویکردهای تحلیل محتوا و نظریه‌پردازی بنیادین، به معنای مقوله‌ها یا ابعاد اصلی یک پدیده به کار رفته است و بی‌معنای عناصر برنامه درسی نیست و ابعاد عشق نقش مبنای محتوایی و جهت‌دهنده را ایفا می‌کنند. به عبارت دیگر، ابعاد عشق، چه چیزی (مضمون و جهت‌گیری تربیتی) را تعیین می‌کنند و عناصر برنامه درسی، چگونگی (روش و ساختار اجرایی) را شکل می‌دهند. در نتیجه مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق همان گزاره‌های عینی، عملیاتی و رفتاری هستند که درون هر یک از عناصر برنامه درسی، بر اساس هر بعد عشق، تعریف و تدوین می‌شوند. نسبت ابعاد عشق با برنامه درسی، نسبت مبنا-ساختار است؛ به این معنا که ابعاد عشق، مبنای جهت‌دهنده و محتوایی را تعیین می‌کنند و عناصر برنامه درسی، ساختار عملیاتی و اجرایی را شکل می‌دهند و مؤلفه‌ها، همان زبان مشترک میان مبنا و ساختار هستند و به عنوان پل مفهومی عمل می‌کنند که نظریه عشق را به عمل برنامه درسی متصل می‌سازند.



در این پژوهش، برنامه درسی نه به معنای کتاب درسی یا برنامه زمانی کلاس‌ها، بلکه به مثابه کلیت تجارب یادگیری عمدی، برنامه‌ریزی شده و سازمان یافته‌ای تلقی می‌شود که فراگیران در محیط‌های رسمی آموزشی، به منظور دستیابی به اهداف تربیتی از پیش تعیین شده، از آن برخوردار می‌شوند. برنامه درسی مبتنی بر عشق در این پژوهش به عنوان نوعی خاص از برنامه درسی تعریف می‌شود که در آن، عشق نه یک موضوع درسی مستقل، بلکه به مثابه رویکردی فراگیر، زیرساختی و جهت‌دهنده به تمامی عناصر برنامه درسی نفوذ می‌کند و آن‌ها را با مؤلفه‌های عشق هم‌سو می‌سازد. در برنامه درسی مبتنی بر عشق هدف‌ها فراتر از کسب دانش و مهارت صرف، بر پرورش انسان متعهد، مسئول و مهربان در ابعاد گوناگون ارتباط تأکید دارند. برنامه درسی مبتنی بر عشق بر آن است که نظام آموزشی بتواند به جای تولید انسان‌هایی دانش‌محور، به پرورش انسان‌هایی عاشق خدا نائل آید؛ انسان‌هایی که نه از سر اجبار، بلکه از روی علاقه درونی، به تعالی فردی و اجتماعی خود و دیگران کمک می‌کنند.

با وجود اهمیت عشق در حیات فردی و اجتماعی انسان، آنچه در نظام آموزشی مشاهده می‌شود، فقر شدید رویکردهای مبتنی بر عشق و عدم شناسایی مؤلفه‌های عینی، عملیاتی و متناسب با بافت فرهنگی جوامع است. از این رو، در نظام آموزشی ایران، با یک خلأ نظری مواجه‌ایم؛ از یک سو، مبانی فلسفی، عرفانی و روان‌شناختی متعددی وجود دارد که بر ضرورت عشق‌ورزی در تربیت انسان تأکید می‌کنند؛ از سوی دیگر، برنامه‌های درسی رسمی، فاقد هرگونه مولفه روشن و مدونی هستند که بر اساس آن بتوان عشق را در ابعاد گوناگون به عناصر عملیاتی برنامه درسی تبدیل کرد. به عبارت روشن‌تر، با وجود تأکید اسناد بالادستی آموزش و پرورش بر تربیت دینی، اخلاقی و عاطفی، پاسخ مناسبی به این سؤال بنیادین داده نشده است که مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق، چیست؟ این شکاف نه تنها از منظر نظری که از منظر عملی نیز آسیب‌زا است؛ زیرا نظام آموزشی، به دلیل فقدان یک الگوی مشخص، نمی‌تواند از ظرفیت عشق برای ارتقای سلامت روانی، افزایش انگیزش تحصیلی، تقویت روابط انسانی و پرورش شهروندانی متعهد، مسئول و طبیعت‌دوست بهره‌گیرد. بی‌توجهی برنامه درسی به این بعد حیاتی، می‌تواند به معنای غفلت از فرصتی بی‌نظیر برای تحول کیفی نظام تربیتی باشد. با این وصف، پژوهش حاضر با درک این خلأ، درصدد است تا با بهره‌گیری از مبانی نظری موجود و دیدگاه‌های صاحب‌نظران، به شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق بپردازد. نتایج این پژوهش می‌تواند به طراحان برنامه درسی، مؤلفان کتب درسی و سیاست‌گذاران آموزشی در جهت گنجاندن نظام‌مند عشق در فرایند یاددهی-یادگیری یاری رساند و از این طریق، به پرورش انسان‌هایی متعادل، خردمند، عاطفی و مسئول بینجامد.

پیشینه پژوهش

برخی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع عبارت‌اند از: (Shafi & Faraji, 2019) با بررسی رابطه انسان با طبیعت و تاثیر آن بر حفظ محیط زیست نشان دادند که در رابطه با محیط زیست (به معنی محیط طبیعی که ساخته دست انسان نیست)، احساس تعلق، دلبستگی و احساس آرامش در تعیین نوع تعاملات انسان با محیط‌زیست نقش اساسی دارند. (Raouf & Hassan, 2015) با بررسی مبانی رابطه انسان با طبیعت از دیدگاه مولوی به ترسیم الگویی پرداخته‌اند که بر اساس آن، انسان باید طبیعت را در باطن، همانند خود تجلی اسما و صفات گوناگون الهی دانسته و در مقام خلیفه الهی نگهبان آن باشد. علاوه بر آن، عملکردهای انسانی در عالم، بازخوردهای اجتناب‌ناپذیری را بر وی تحمیل خواهد نمود و انسان باید تلاش کند تا در حوزه عکس‌العمل، بازخوردهای منفی را از بین ببرد. (Motamedi, 2013) با بررسی سبک زندگی مطلوب بر اساس دیدگاه

ارتباطی (ارتباط انسان با خود، خداوند، دیگران و طبیعت)، به این اشاره می‌کند که به اعتقاد آدلر^۱ با مشاهده برخورد افراد با سه تکلیف مهم زندگی خود که عبارت‌اند از: کار، جامعه و روابط صمیمانه، می‌توان به شیوه زندگی آن‌ها پی برد؛ زیرا شیوه زندگی در انتخاب کار، نحوه ارتباط با دیگران و عشق منعکس می‌شود. دیدگاه ارتباطی دیدگاهی روان‌شناختی از شخصیت انسان است که بر اساس آن شناخت شخصیت از طریق شناخت نوع ارتباط‌هایی که فرد با خود، خداوند، دیگران و طبیعت برقرار می‌کند میسر می‌شود. (Salimi & Salehi (2011) در پژوهشی با عنوان «بررسی بازتاب عشق به وطن در شعر بهار و ابراهیم طوقان» نشان دادند که بیان شاعرانه حس وطن‌دوستی، مبارزه علیه استبداد و استعمار و فداکاری در راه وطن، از ویژگی‌های بارز بوده که در شعر پایداری این دو سرزمین (ایران و فلسطین) بازتابی گسترده داشته است. در جای جای دیوان اشعار، شاعر آزادی‌خواه ایرانی، ملک الشعرای بهار و شاعر ملی‌گرای فلسطینی، ابراهیم طوقان، احساس عشق به وطن و جان بازی در راه آزادی آن به خوبی متجلی است. (Alam al-Huda & Tahmasbzadeh Sheikhlar (2008) در پژوهشی با عنوان «عشق به عنوان برنامه درسی پوچ» معنای عشق برای دانش آموزان، مصادیق عشق نزد دانش آموزان و مهم‌ترین ویژگی‌های عشق را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان داد که معنای عشق برای دانش آموزان عبارت‌اند از احساس همدردی، علاقه و تمایل، کمال‌جویی، افسون و شیفتگی؛ مصادیق عشق نزد آنان متعدد و متنوع است و شامل عشق به خدا، عشق به ائمه اطهار، عشق به طبیعت، عشق به همسر می‌شود. همچنین از نظر دانش آموزان مهم‌ترین ویژگی‌های عشق عبارت‌اند از ناگهانی بودن، طبیعی بودن، ارادی بودن، عامل تعالی شدن، یگانه بودن، زایشی و احساسی بودن. دانش آموزان اطلاعات خود را در زمینه عشق از منابعی نظیر دوستان، والدین، اجتماع و رسانه‌ها دریافت می‌کنند. نتایج نشان می‌دهد برداشت دانش آموزان از عشق متناسب با رویکرد کل گراست که تعلیم و تربیت معنویت‌گرا یک رویکرد غالب محسوب می‌شود ولی با رویکرد وحدت‌گرا که به‌خصوص در آموزه‌های دین اسلام مطرح است تفاوت دارد. (Bransen (2015) در پژوهشی با عنوان «عشق به خود و خودشناسی» نشان داده است که عشق به خود شرط لازم برای خودشناسی است. این ادعا مربوط به بحث فلسفی معاصر در مورد خودشناسی است. (Määttä & Uusiautti (2013) یک پروژه تحقیقاتی طراحی کرده‌اند که «رهبری عشق محور^۲» نام دارد. این پروژه در سال ۲۰۱۱ در دانشگاه لاپلند^۳ با همکاری کارشناسان رشته‌های مختلفی از جمله آموزش، روان‌شناسی تربیتی، روان‌شناسی، علوم اداری و طراحی صنعتی آغاز شد. تمرکز اولیه و برجسته در پروژه تحقیقاتی این بود که چگونه می‌توان از انتخاب رویکردهای علمی در تدوین الگوهایی برای طراحی محیط یادگیری مبتنی بر عشق، افزایش بهزیستی روانی اجتماعی دانش آموزان استفاده کرد. در این مقاله به معرفی مفهوم عشق و مبانی نظری آن و مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق پرداخته شده است. (Adib, Y. (2026) با هدف شناسایی ویژگی‌های الگوی برنامه درسی مهربانی با طبیعت برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی نشان داد این الگو بر رشد اجتماعی-عاطفی کودکان، یادگیری تجربه‌محور، نگرش مثبت و ابراز مهربانی نسبت به طبیعت، استفاده از محتوای بومی، محیط‌های یادگیری حمایتگر و ارزشیابی‌های کیفی و تکوینی تأکید دارد. نتایج پژوهش می‌تواند مبنایی نظری برای طراحی و بازنگری برنامه‌های درسی دوره ابتدایی با رویکرد اخلاق‌محور و طبیعت‌دوستانه فراهم آورد. (Nikoonejhad et al (2020) با هدف تبیین مبانی محبت و مهرورزی در تعلیم و تربیت، مؤلفه‌های

۱. Adler

۲. Love-Based Leadership

۳. Lapland

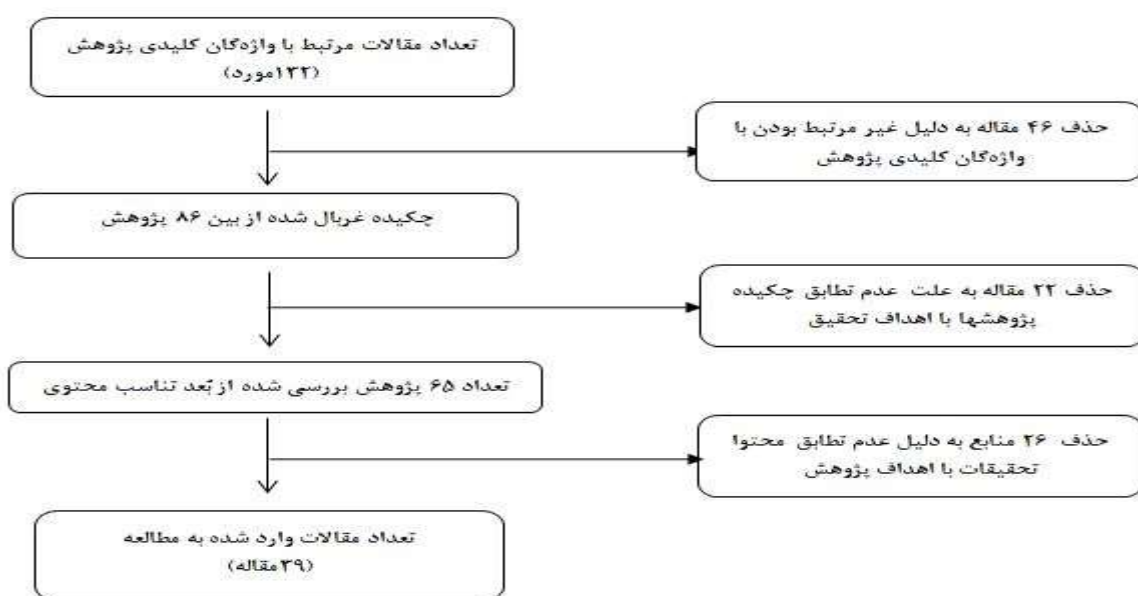
الگوی مطلوب در ابعاد هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی، زیست‌شناسی، جامعه‌شناسی، روانشناسی و دینی را ارائه داده‌اند که ۶۰ مؤلفه اصلی استخراج شده است. آن‌ها بیان داشته‌اند یکی از بهترین شیوه‌ها در تعلیم و تربیت استفاده از محبت است.

مرور پژوهش‌های مرتبط با موضوع نشان می‌دهد که اگرچه عشق به‌عنوان یک مفهوم بنیادین در زندگی انسان مورد توجه قرار گرفته، اما در حوزه برنامه درسی به‌ویژه از منظر شناسایی مؤلفه‌های عینی و عملیاتی پژوهش‌های زیادی انجام نشده است. پژوهش‌ها عمدتاً در سطح نظری و فلسفی باقی مانده‌اند. اگرچه این مطالعات مبانی ارزشمندی برای ورود عشق به حوزه تعلیم و تربیت فراهم آورده‌اند، اما هیچ‌یک به مؤلفه‌های عینی و قابل اجرا برای برنامه درسی در محیط آموزشی رسمی دست نیافته‌اند. همچنین پژوهش‌ها به مفهوم عشق به‌عنوان یک سازه روان‌شناختی ژرف‌تر و پیچیده‌تر از محبت و مهربانی نپرداخته‌اند؛ بنابراین، شناسایی مؤلفه‌های خاص «برنامه درسی مبتنی بر عشق» با رویکردی متمایز از «برنامه درسی مبتنی بر محبت»، یک خلأ پژوهشی آشکار محسوب می‌شود. از سوی دیگر در برخی پژوهش‌ها مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق را بیان داشته‌اند اما این مؤلفه‌ها صرفاً در حد یک معرفی کلی و اجمالی ارائه شده و فاقد طبقه‌بندی نظام‌مند می‌باشند. علاوه بر این، این بررسی در بستر فرهنگی-اجتماعی ایران طراحی نشده و الگوی آن با نظام آموزشی، ارزش‌های دینی-بومی و نیازهای دانش‌آموزان ایرانی هماهنگ نیست. برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که دانش‌آموزان مصادیق متنوعی از عشق را برشمردند، اما این پژوهش‌ها صرفاً به توصیف معنا و ویژگی‌های عشق از دید دانش‌آموزان پرداخته و مؤلفه‌های برنامه درسی را بر اساس آن استخراج نکرده است. با توجه به شکاف‌های یادشده، ضرورت انجام پژوهشی با عنوان شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق مشخص است. در یک جمع‌بندی می‌توان گفت تدوین مؤلفه‌های عملیاتی به‌جای کلی‌گویی‌های فلسفی؛ تمایز عشق از محبت و مهربانی در حوزه برنامه درسی؛ یکپارچه‌سازی ابعاد گوناگون عشق در یک الگوی منسجم؛ بومی‌سازی مؤلفه‌ها بر اساس فرهنگ و ارزش‌های ایرانی-اسلامی و پرکردن خلأ حوزه برنامه درسی در نظام آموزشی ایران می‌تواند از دلایل پرداختن به موضوع پژوهش باشد؛ بنابراین، پژوهش حاضر در صدد است با شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق و طبقه‌بندی آن‌ها خلأ نظری و عملی موجود در این حوزه را پر نماید.

روش پژوهش:

مطالعه حاضر به روش مرور نظام‌مند انجام گردید. به منظور یافتن مقالات انتشاریافته به صورت الکترونیکی از پایگاه‌های اطلاعاتی Emerald.Proquest.Scopus، Science direct و پایگاه اطلاعاتی فارسی Iranmedex (SID، Irandoc، Normagez، Magiran)، استفاده گردید. جستجو با بهره‌گیری از کلیدواژه‌های فارسی «برنامه درسی مبتنی بر عشق»، «برنامه درسی عشق»، «برنامه درسی و عشق»، «آموزش عشق»، «آموزش و عشق»، «عشق از دیدگاه عرفا»، «عشق از دیدگاه روان‌شناسی»، «عشق از دیدگاه جامعه‌شناسی»، «عشق در ادبیات» و با کلیدواژه‌های لاتین: "Curriculum based on love"، "Curriculum of love"، "Curriculum and love"، "Education of love"، "Education and love"، "Love from the perspective of Psychology"، "Love from the perspective of mystics"، "Love in Literature"، "perspective of Sociological"، انجام شد. در مجموع تعداد ۱۳۲ مقاله به دست آمد. در مراحل بعدی مطالعه مقالات یافت شده، تعداد ۹۳ مقاله (به دلیل محتوای غیر مرتبط با موضوع مقاله حاضر) حذف شدند. در آخر تعداد ۳۹ مقاله پس از انتخاب مقالات مناسب به روش مرور سیستماتیک، سنتز شدند. هدف کلیدی از این گام استخراج شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق بود. هرکدام از این معیارها به‌وسیله نشانگرهای بیان‌شده است.

مقالات بر اساس معیارهای زیر برای ورود به مطالعه انتخاب شدند: ۱- معیارهای محتوایی بر اساس هدف پژوهش: مقالاتی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به مفهوم عشق در حوزه‌های مختلف پرداخته باشند؛ مقالاتی که به شناسایی، تبیین یا معرفی مؤلفه‌ها، ابعاد، انواع یا نشانگرهای عشق پرداخته باشند؛ مقالاتی که دارای چارچوب نظری روشن و مبتنی بر منابع معتبر علمی یا ادبی-عرفانی مستند باشند ۲- معیارهای روش‌شناختی بر مطالعات اصیل پژوهشی: مقالات مروری نظام‌مند در صورت دارا بودن روش‌شناسی؛ مقالات مفهومی و نظریه‌پردازانه که به‌توسعه ادبیات موضوع کمک کرده باشند و مقالات پژوهشی میدانی و تجربی ۳- معیارهای زبانی و دسترسی: مقالات منتشرشده به زبان فارسی یا انگلیسی؛ مقالات دارای متن کامل که امکان استخراج داده از آن‌ها میسر باشد. مقالات در صورت دارا بودن یکی از ویژگی‌های زیر از فرایند مرور حذف شدند: ۱. عدم تناسب محتوایی: مقالاتی که صرفاً به عشق به‌عنوان یک مفهوم زیست‌شناختی، پزشکی یا صرفاً جنسی پرداخته و هیچ‌گونه نسبت روشنی با برنامه درسی نداشتند؛ مقالاتی که صرفاً به عشق در حوزه روابط زناشویی یا روان‌درمانی بالینی پرداخته و به‌کاربردهای تربیتی آن اشاره نکرده بودند؛ مقالاتی که صرفاً به عشق در ادبیات داستانی پرداخته و هیچ‌گونه تحلیل نظری یا استخراج مؤلفه‌های قابل تعمیم به برنامه درسی نداشتند ۲. عدم تناسب روش‌شناختی: مقالاتی که فاقد روش‌شناسی مشخص یا فاقد استناد به منابع علمی معتبر بودند؛ نامه‌ها به سردبیر، سرمقاله‌ها؛ گزارش‌های کنفرانس فاقد متن کامل ۳. معیارهای زبانی و دسترسی: مقالاتی که به زبانی غیر از فارسی یا انگلیسی منتشر شده بودند؛ مقالاتی که با وجود جستجوی گسترده، متن کامل آن‌ها در دسترس نبود.



شکل ۱. دیاگرام ورود و خروج مطالعات اولیه به ستر نهایی

برای تعیین اعتبار مؤلفه‌های استخراج شده از روش CVR استفاده شده است. اهمیت پارامتر آماری در این است که ارزیابی کیفی موارد برای تعیین میزان توافق ارزیابان کافی نیست (Romero et al, 2023). CVR در این پژوهش، به‌عنوان یک ابزار تحلیلی تکمیلی برای اعتبارسنجی مؤلفه‌های استخراج‌شده، به‌کار گرفته شده است و نقش تأییدی دارد و به معنای روش پژوهش نیست. بر این اساس، مضامین و مؤلفه‌های شناسایی‌شده در اختیار ۱۶ نفر متخصص قرار گرفت (ملاک‌های انتخاب

متخصصان داشتن حداقل یکی از معیارهای، یک مقاله علمی-پژوهشی، سخنرانی، یک مقاله همایشی، انجام طرح پژوهشی بوده است. بیشتر متخصصان از معیار سخنرانی برخوردار بودند.

جدول ۱. افراد شرکت کننده برای اعتباربخشی مؤلفه‌ها

نمونه	رشته تحصیلی	تعداد
متخصصان	جامعه‌شناسی	۴ نفر
	ادبیات	۴ نفر
	علوم تربیتی	۴ نفر
	روان‌شناسی	۴ نفر
کل		۱۶ نفر

یافته‌های پژوهش

سؤال ۱: مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق کدام‌اند؟

در جدول (۲) مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق، تعداد مقاله، نشانگرها و با ذکر مقاله‌ها عنوان شده است.

جدول ۲. مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق

مؤلفه‌ها	تعداد منابع	نشانگرها	مقاله‌ها
عشق به خداوند	۷	عشق به خالق، عشق به توحید، عشق به ائمه، عشق به امامان	Alam al-Huda & Tahmasbzadeh Sheikhla, 2008; Dyer. 1969; (Bayani) 2009; Nikpanah & Nouri, 2016; Arab Jafari Mohammadabadi, 2016; Kakai & Rahmani, 2015; Rashidabadi & Gholamhossein zade , 2013
عشق به وطن	۴	دوست داشتن و علاقه به کشور، ایثار و جان دادن برای کشور، دفاع از کشور و محل زندگی	Muharrami, Pouralkhas & Sharifi, 2015; Kooshesh & Nouri, 2016; Ganjali & Qaderi, 2014; Salimi & Salehi, 2011
عشق به هم نوعان	۶	کمک و محبت به هم‌وطن، دوست داشتن و علاقه و همکاری برای رشد هم نوع	Motamedi, 2013; Gleibermann, 2016; Kooshesh & Nouri, 2016; Caldwell, 2017; Peterson & Seligman, 2004; Gwynne, 1997
عشق به شریک زندگی	۷	محبت و ابراز علاقه به همسر، شریک دانستن همسر در تمام زندگی	Alam al-Huda & Tahmasbzadeh Sheikhlar, 2008; Dyer, 1969; Abdi & Golzari, 2010; Mahmoudi, Golshani & Norouzian, 2013; Berscheid, 2010
عشق به خانواده	۵	ابراز علاقه و محبت به اعضای خانواده شامل فرزندان و پدر و مادر	Gleibermann, 2016; Marjory, 1967; Peterson & Seligman, 2004; An, 2008; Callahan, 2008
عشق به خود	۴	احترام و علاقه به خود، راضی بودن از خود، عدم سرزنش‌های بی‌مورد خود	Bransen, 2015; Abbey, 2015; Lage, 1967; Muslim & Hosseini, 2011
عشق به محیط	۵	دوست داشتن زیبایی‌هایی طبیعت با همه موجودات آن، آنچه خداوند خلق کرده را زیبا دانستن، عدم ضربه زدن به طبیعت	Alam al-Huda & Tahmasbzadeh Sheikhlar, 2008; Motamedi, 2013; Cerai & Khorasani, 2015; Asgharnejad & Faqih Malek Marzban, 2016; Nazari & Kamali, 2015

مؤلفه‌ها	تعداد منابع	نشانه‌ها	مقاله‌ها
عشق به یادگیری	۱۲	علاقه به تدریس معلم، دوست داشتن یادگیری توسط دانش‌آموز، محبت و نشاط در آموزش و یادگیری، بانگیزه درس خواندن و علاقه به فهمیدن	McWilliam, 1996; Dyer, 1969; Peterson & Seligman, 2004; Uusiautti & Määttä, 2012; Happonen, 2006; Zembylas, 2007; Rego, 2011; van Manen, 1991; Määttä & Uusiautti, 2012; Uusiautti & Määttä, 2013; Seligman, 2009

عشق به خالق در ادبیات فارسی به ویژه در شعر فارسی مولانا به آن پرداخته شده است. (Bayan, 2009). مولانا آغاز آفرینش انسان و انجام آن را عشق به خدا می‌داند (Nikpanah & Nouri, 2016). در دیدگاه حافظ نیز عشق از منظر خاص خود مورد توجه واقع شده است. در این دیدگاه، معشوق فراتر از مرزهای خاکی و زمینی است و نشانه‌هایی که در مورد معشوق می‌دهد، نوری است که از چهره برافروخته معشوق واقعی به عاشقان می‌دهد تا آسان‌تر دلبر جانان خود را درک کنند. در عرفان نیز به عشق به خداوند پرداخته شده است (Arab Jafari Mohammadabadi, 2016). در عرفان، شاید بیش از هر حوزه مطالعاتی دیگری، در باب عشق قلم‌فرسایی شده باشد؛ چراکه عشق یکی از عالی‌ترین و مهم‌ترین مبانی و اصول تصوف است (Kakai & Rahmani, 2015). از دیدگاه عارفان مسلمان حقیقت عشق، غیرقابل تعریف است، یافتنی است نه دانستنی. معنای لفظی آن عبارت است از عشق مفرطه (عشقی که از حد معمول و طبیعی فراتر رفته است) و منشأ عشق ریشه در ابعاد گوناگون وجودی انسان دارد. بالاترین مرتبه آن، عشق حقیقی است که شامل عشق به خداوند و اسماء و صفات اوست. عشق به ماسوی الله با انواع مختلف آن، عشق مجازی است که مهم‌ترین آنها، نفسانی و حیوانی است (Deldar & Georgian, 2016). رابعه نخستین عارفی است که در عالم عرفان و تصوف اسلامی، از عشق الهی سخن به میان آورده است. پس از او، غزالی گاهی مطالبی چند راجع به عشق انسانی و عشق الهی نگاشته است. عین‌القضاء همدانی نقش مهمی در تدوین روان‌شناسی عشق داشت؛ اما شاید عمیق‌ترین رویکرد در باب عشق، از آن احمد سمعانی باشد. به‌رغم نویسندگان زیادی که راجع به عشق الهی و انسانی نوشته‌اند، ابن عربی سه نوع عشق را برمی‌شمرد: عشق طبیعی، عشق روحانی و عشق الهی و به تفصیل در مقام عشق، در کتاب فتوحات مکیه، به شرح و توضیح هریک از این عشق‌ها می‌پردازد. این سه گونه عشق را از جهتی می‌توان به دو گونه عشق مجازی و عشق حقیقی خلاصه کرد، چراکه عشق مجازی از حسن و کمال صورت پدید می‌آید و همان عشق غریزی است، اما عشق حقیقی عشق الهی است که چون آذرخشی، هستی فانی و مجازی عاشق را می‌سوزاند و او را به حق باقی می‌دارد (Kakai & Rahmani, 2015). در سنت عرفانی مولانا عشق دو وجه دارد ۱- عشق الهی و قدسی ۲- عشق مجازی و صوری. در نزد مولانا عشق الهی مقصور بر کسوت بشریت و سعادت لاهوتی در پیکر ناسوتی است و این عشق است که به مثابه کیمیایی خاک را به زر تبدیل می‌کند و در وجود آدمی قدرت تغییر و تبدیل دارد (Rashidabadi & Gholamhossein zade, 2013).

عشق به کشور که در رسانه‌های جمعی و کتاب درسی به آن پرداخته می‌شود بسیار مهم است (Muharrami, 2015). فردوسی و مشیری و ابوسنه از چهره‌های شاخص شاعران نوستالژیک ادبیات معاصر در عاشقانه‌هایشان از عشق به وطن، آزادی و انسانیت سخن گفته‌اند. در ادبیات معاصر عشق با مفهوم اجتماعی می‌آمیزد. همراه با این نگرش، نگاه تازه‌ای به مضمون عشق آغاز می‌شود مانند عشق به وطن یا عشق به آزادی و انسانیت که از دوره مشروطه به بعد در اشعار شاعران معاصر بسیار دیده می‌شود. احمد شاملو، شاعر برجسته معاصر از شاعرانی است که در اشعار خود



توجه خاصی به مضمون عشق دارد. به گونه‌ای که می‌توان گفت مضمون عشق با جوهر شعری او در آمیخته است. در اشعار او چند نوع مضمون عشق: عشق ساده و رمانتیک، عشق به آزادی و انسانیت، عشق متعالی به معشوق زمینی دیده می‌شود که در هر دوره زندگی اش با توجه به تحولات زندگی و اجتماع به یکی از آنها گرایش داشته است (Kooshesh & Nouri, 2016). عشق فردوسی به ایران پشتوانه مهر ورزی اوست و دیدگاه فردوسی عشق وطنی و مهرورزی ملت است (Muharrami, 2015). مشیری و آبوسنه از چهره‌های شاخص شاعران نوستالژیک ادبیات معاصرند که بنا بر ضرورت و نیاز جامعه‌ای که در آن زیسته اند، به سرودن اشعار عاشقانه پرداخته اند. این دو شاعر بین وجدان و عشق فردی و جمعی خویش پیوند برقرار کرده‌اند که این مهم در اشعار آبوسنه بارزتر است. از این، رو در عاشقانه‌هایشان از عشق به وطن، آزادی و انسانیت سخن گفته‌اند (Ganjali & Qaderi, 2014). مفهوم وطن در دوران معاصر و به ویژه در عصر مشروطه؛ مهم‌ترین موضوع مورد اهتمام شاعران بوده است. عشق به ایران؛ همواره در شعر بهار موج می‌زند. این شیفتگی شدید باعث سرودن تصنیف‌های وطنی قوی شده که هنوز هم ورد زبان‌هاست. از نشانه‌های تعهد و عشق بهار و طوقان نسبت به وطنشان استقبال و علاقه آنان به هر عمل و کار وطن دوستانه و ملی‌گرایانه است (Salimi & Salehi, 2011).

یکی از ویژگی‌های پیامبر اسلام این بود که با عشقی که به انسان‌ها داشت برای اصلاح امور آنها خود را به زحمت می‌انداخت (Motamedi, 2013). شاید بزرگ‌ترین تلاش هر ملتی در تاریخ این باشد که به طور جمعی خود را دوست داشته باشند. انجام چنین کاری بذر عشق است (Gleibermann, 2016). عشق به هم نوع باید ارضا شود تا شخص بتواند به صورت غیرخودخواهانه عمل کند (Gwynne, 1997). عشق و احترام به هم نوع بسیار مهم است. در اشعار احمد شاملو (Kooshesh & Nouri, 2016)؛ در ادیان بودیسم، یهودیت و مسیحیت (Caldwell, 2017) و دیدگاه پژوهشگران همچون Peterson & Seligman (2004) از عشق به هم نوع و انسان‌دوستی سخن به میان آمده است. عشق به هم نوع شامل احساسات قوی، تعهد و فداکاری می‌شود. توسعه یافته‌ترین شکل عشق در روابط متقابل با شخص دیگری اتفاق می‌افتد؛ عشق به غریبه‌ها (به عنوان مثال، جای خود را در اتوبوس به مادر دارای نوزاد می‌دهیم یا به کسی که از راهرو عبور می‌کند لبخند بزنیم) و عشق خاص به اعضای خانواده و عام به دیگران (به عنوان مثال اهدا کردن مغز استخوان یا کلیه خود، پناه دادن به قربانیان آزار و اذیت) نمونه‌هایی از مهربانی و فداکاری هستند. بخشش نشان‌دهنده مجموعه‌ای از تغییرات اجتماعی / روان‌شناختی است و جنبه خیرخواهانه دارد و با این عبارات قابل‌شناسایی است: انتقام‌جویی به حل مشکلات کمک نمی‌کند و من فردی نیستم که به کسی آسیب برسانم حتی اگر به من آسیب رسانده باشد (Peterson & Seligman, 2004).

عشق بین مرد و زن که در ادبیات، شعر و رمان به آن بسیار پرداخته شده، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (Dyer, 1969). حوزه عاطفی دربرگیرنده محبت و عشق‌ورزی میان همسران است (Houshang et al, 2014). عشق جسمانی، نشان از عشق به شریک زندگی است (Berscheid, 2010). لی^۱ در دهه ۱۹۷۰ سبک‌های عشق را به طیف گسترده‌ای، از رنگ‌های اصلی تا رنگ‌های ثانوی تشبیه کرده است. بر این اساس عشق به دو طیف اولی و ثانوی تقسیم می‌شود. سبک‌های عشق اولی عبارت‌اند از: ۱-عشق پرشور: جذابیت بدنی و عاطفی شدید ۲-عشق نمایشی: نمایش عشق را بازی کردن ۳-عشق دوستانه: عشق مبتنی بر دوستی (Abdi & Golzari, 2010). عشق‌های ثانوی که از ترکیب این سه عشق اولی تشکیل شده است به سه نوع تقسیم می‌شوند: ۱-عشق منطقی: ترکیبی از سبک عشق نمایشی و سبک عشق دوستانه است. ۲-عشق وابسته و سواسی:

ترکیبی از سبک عشق پرشور و سبک عشق نمایشی است. ۳-عشق ایثارگرانه: ترکیبی از سبک عشق پرشور و سبک عشق دوستانه است. یکی از نظریات مهم در خصوص عشق، نظریه استرنبرگ^۱ (۱۹۸۶) است. وی یک نظریه سه وجهی صمیمانه، شورانگیز و متعهدانه ارائه نموده است وجه صمیمانه مشتمل بر خود افشایی، شراکت، درک متقابل و حمایت هیجانی است که گرمی و اعتماد را در یک رابطه مهم ایجاد می‌کند، وجه شورانگیز مشتمل بر کشش بدنی، تمایل جنسی و برانگیختگی فیزیولوژیکی است و وجه تعهد مشتمل بر این است که فرد می‌پذیرد که فرد دیگری را به شدت دوست دارد و خودش را ملزم می‌داند که در پستی و بلندی‌های زندگی رابطه‌اش را با آن شخص حفظ کند. (Mahmoudi, Golshani & Norouzian, 2013). Berscheid (2010) سه نوع عشق شامل عشق خیال انگیز، مصاحبتی و دلسوزانه را از نظر مفهومی و روان سنجی معرفی کرده است. روان‌شناسانی که در زمینه عشق به مطالعه پرداخته‌اند، همگی بر این باوراند که عشق حقیقی و سالم، موجب ترقی وجود انسان می‌گردد و روح و روان انسان را پرورش می‌دهد، لذا اگر عشقی فاقد این ویژگی بود، باید در صحت آن شک کرد. با توجه به این دیدگاه، عشق رابطه‌ای است که فقط بین انسان‌ها جریان دارد، چرا که فقط انسان‌ها قابلیت رشد ذاتی و کمال روحی را دارند. (Nazari & Kamali, 2015).

یکی دیگر از اشکال عشق، عشق به خانواده است. عشق بین والدین و فرزندان، نمونه‌ای از عشق خانوادگی است (Peterson & Seligman, 2004). ریشه عشق و بلوغ اخلاقی از عشق و احترام به خانواده سرچشمه گرفته است. وقتی کودک بزرگ شد، عشق به دست آمده در خانواده می‌تواند شکوفا شود و گسترش یابد تا کسانی را که در خارج از خانواده قرار دارند، دربرگیرند و به یک عشق جهانی با تعهدات فراتر از خانواده بدل شوند (Callahan, 2008).

نوع دیگر عشق، عشق به طبیعت است. از انواع عشق در آثار نظامی می‌توان به عشق به طبیعت (عشق به حیوانات) اشاره کرد (Cerai & Khorasani, 2015). فراوانی واژه‌های مربوط به طبیعت در قرآن، نامگذاری سوره‌های قرآن با برخی عناصر طبیعی و سوگند قرآن به بعضی از پدیده‌های طبیعی همگی حاکی از توجه اسلام به طبیعت است (Motamedi, 2013). اسپینوزا مفهوم عشق را شامل عشق به جهان طبیعی، خود و دانش می‌داند (Rowland, 2008). سعدی هفتصد غزل سروده است که در آن عناصر طبیعی بیشترین ارجاع را دارد (Asgharnejad Farid & Faqih Malek Marzban, 2016) و غزلیات سعدی به عنوان یکی از آثار برجسته در ادبیات غنایی به بیان ظرایف و دقایق عشق زمینی پرداخته است (Nazari & Kamali, 2015). در زمینه عشق به طبیعت نیز برخی مطالعات بحث برنامه درسی سبز را مطرح کرده‌اند که در قالب هویت زیست‌محیطی گنجانده می‌شود و به دنبال آن است تا جامعه‌ای را پروراند که دانش آموزان به حل مشکلات زیست‌محیطی کمک نمایند و فرصت‌های را برای تعامل با طبیعت فراهم آورد (Abedini et al, 2026).

خودشناسی آسان نیست و از زمان سقراط توضیح داده شده که شناخت خود اولین و دشوارترین کار برای کسانی است که عقل را دوست دارند. عشق به خود یک پیش شرط برای خودشناسی است و رسیدن به عشق به خود بسیار سخت است. اگر می‌خواهیم افراد دانش خود را بهبود بخشند، باید آن‌ها را ترغیب کنیم که خودشان را دوست داشته باشند (Bransen, 2015). Abbey (2015) در مقاله‌ای با بررسی دیدگاه نیچه درباره عشق به خود، بیان می‌کند که نیچه^۲ معتقد است ما باید از کسی که از خود متنفر باشد بترسیم، زیرا ما قربانی تنفر و انتقام او خواهیم شد. عشق به خود یک عنصر ضروری از رفتار با

۱. Sternberg

۲. Nietzsche

فضیلت و حتی نوع دوستی است (Abbey, 2015). از سوی دیگر در زمینه عشق به خود می توان به جمله ایی در مقاله «درباره درک انسان» اشاره کرد که بیان می کند عشق ورزیدن به خود منجر به عشق به نزدیکان می شود (Lage, 1967). عشق به خود بسیار مهم است. همه ما بسیاری از چیزها را مهم می شماریم مثلاً فرزند، زندگی، چون آن ها را به عنوان خیرهای معقول و ضروری تشخیص می دهیم. از دیدگاه فرانکفورت^۱، عشق به خود از جمله مواردی است که عده ای آنرا اجتناب ناپذیر می دانند (Muslim & Hosseini, 2011). در نهایت می توان گفت یکی از اهداف تعلیم و تربیت، تربیت انسانی آشنا و متعهد به مسئولیت ها و وظایف در برابر خود است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰) که این نمونه ای از عشق به خود را نشان می دهد.

Carl Rogers (1961) معتقد است «عشق بی قید و شرط» اصل اساسی یادگیری است و زمینه تدریس اغلب از واژه «تعهد بدون قید و شرط» برای توصیف تعهد معلم استفاده می کند (McWilliam, 1996). اگر ما به عنوان معلم بچه ها را دوست داشته باشیم، اگر بتوانیم نمونه ای از عشق و احترام و دوست داشتن باشیم، اگر ما بتوانیم فضای مناسب برنامه درسی را فراهم کنیم که از طریق آن عشق و احترام متقابل بتواند شکوفا شود، آموزش عشق امکان پذیر است (Dyer, 1969).

Peterson & Seligman (2004) از عشق بین مربیان و شاگردانشان سخن گفته اند. عشق در دوره ابتدایی به عنوان ابزاری برای ایجاد یک محیط یادگیری است که در آن کودکان می توانند از منابع خود استفاده کرده و در نهایت به بیان توانایی های خود برسند. یکی از مهم ترین ویژگی های معلم عشق محور می تواند توانایی دیدن چیزی از دیدگاه کودک باشد (Zombylas, 2007). معلمان می توانند رهبران مبتنی بر عشق باشند. رهبری مبتنی بر عشق را می توان از طریق مفاهیم روان شناسی مثبت، خوشبختی، بهزیستی و مثبت نگری مورد بحث قرار داد (Bass, 2000). رهبری مبتنی بر عشق به توانایی رهبران در استفاده از موقعیت رهبری خود به روشی که نمونه ای از عمل مبتنی بر عشق است، اشاره دارد. معلمانی که از رهبری مبتنی بر عشق استفاده می کنند، به طور مداوم عشق و اعتماد به نفس را در روابط نشان می دهند، با این کار کودکان با تعامل، بهره وری و رضایت پاسخ می دهند (Rego, Ribeiro, Pina & Jesuino, 2011). کودکان از جانب معلمان (و سایر بزرگسالان) به راهنمایی نیاز دارند. معلمان که به طور طبیعی از موضع اقتدار برخوردارند، می توانند به عنوان رهبرانی شناخته شوند که ممکن است از رهبری خود به شیوه ای عشق محور استفاده کنند؛ بنابراین، توانایی بزرگسالان در تأثیرگذاری بر کودک، وقتی اقتدار به جای قدرت، به عشق و محبت متکی باشد، واقعی است (van Manen, 1991).

Määttä & Uusiautti (2012) ارتباط اقتدار و عشق و علاقه به آموزش را به روش زیر تعریف کرده اند: اگر عشق و اقتدار در آموزش مبتنی بر احترام با تخصص همراه شود، فضای یادگیری گرم و صمیمی خواهد بود. دانش آموزان به دلیل تخصص به معلم احترام می گذارند، آن را امن می دانند و می توانند به آن اعتماد کنند. از سوی دیگر معلم به توانایی های دانش آموزان اعتماد دارد، به شخصیت آن ها احترام می گذارد و به آن ها کمک می کند تا راه رشد و نقاط قوت خود را پیدا کنند (ص ۲۹).

هدف اصلی عشق در یادگیری ایجاد یک محیط غیر تهدیدآمیز برای یادگیری است که کودکان بتوانند از منابع خود استفاده و آنها را رشد دهند، عشق معلم اطمینان می دهد که کودکان هنگام مواجهه با مشکل یادگیری، اعتماد و ارزش خود را از دست ندهند. اصولاً، رهبری مبتنی بر عشق در یادگیری یک روش محسوب می شود که شامل علاقه و پشتکار مداوم برای حمایت از پیشرفت دانش آموزان به خاطر خود و کل جامعه است. به علاوه، معلمان باید تعادل بین عشق و اقتدار پیدا کنند و

هر دو را به شیوه‌ای خاص ترکیب کنند (Määttä & Uusiautti, 2012)، معلمی که مایل است تفکر رهبری مبتنی بر عشق را در آموزش اتخاذ کند، باید توانایی بررسی احساسات و انگیزه‌های خود را داشته باشد. معلم باید خودارزیابی انجام دهد و با شناخت خود و استعداد و توان دانش‌آموز، حرکت به سمت هدف ایده آل را فراهم نماید. این امر وابسته به مهارت معلم، انعطاف‌پذیری وی و توانایی او در تشخیص تفاوت کودکان و شخصیت آنها است (Määttä & Uusiautti, 2011).

معلمی که از رهبری مبتنی بر عشق استفاده می‌کند، در درجه اول از تشویق و پاداش استفاده می‌کند (Uusiautti & Määttä, 2013)؛ برای اینکه کودکان بتوانند مهربانی را یاد بگیرند، خود کودکان باید تجربه خوبی را داشته باشند. معلمان دلسوز می‌توانند به کودکان نشان دهند که چگونه شکست، ناامنی، ضعف و تنهایی را تحمل کنند. همدلی و تشویق به کودکان کمک می‌کند تا فارغ از پیشینه‌های مختلف، خوبی‌ها را در خود و دیگران شناسایی کنند.

معلمانی که از تدریس و یادگیری مبتنی بر عشق استفاده می‌کنند، سعی می‌کنند تعادل بین توانایی‌ها، شانس‌ها و چالش‌های کودکان پیدا کنند، این امر احتمالاً منجر به یادگیری بهتر، رشد، عملکرد مناسب و انگیزه بالاتر در کودکان می‌شود (Uusiautti & Määttä, 2013). روانشناسی مثبت‌گرا، به موضوعاتی همچون بهزیستی، خوشبختی، کیفیت زندگی و احساسات مثبت می‌پردازد (Seligman, Steen, Park, & Peterson, 2005)؛ انتقال این نوع نگرش به فرزندان ما می‌تواند اصلی‌ترین راهنمایی در تربیت فرزندان باشد: این همان چیزی است که اساساً عشق است (Uusiautti & Määttä, 2013). تدریس مبتنی بر عشق می‌تواند به عنوان ابزاری برای هدایت و راهنمایی کودکان به سمت زندگی معنادار عمل کند (Seligman, 2009). معلمان به جای اینکه فقط به یادگیری و اجرای آن توجه کنند باید به کشف و استفاده از نقاط قوت کودکان و ارتقاء بهزیستی و خوشبختی در زندگی بپردازند و توانایی ایجاد شادی برای زندگی، ویژگی مهم یک مربی و معلم خوب است (Uusiautti & Määttä, 2013).

سؤال ۲: اعتبار مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق از نظر متخصصان تا چه اندازه است؟

برای بررسی اعتبار مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق، از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. پرسشنامه به صورت مقیاس ۳ درجه‌ای لیکرت تنظیم شده است و متخصصان بر اساس یک مقیاس ۳ درجه‌ای (ضروری است = ۳، مفید است ولی ضرورت ندارد = ۲ و ضرورت ندارد = ۱) به آن‌ها پاسخ گفته‌اند. برای سنجش روایی محتوایی از ضریب محتوایی CVR که به ضریب روایی لاوشه^۱ معروف است، استفاده شد. این ضریب روایی محتوایی از ۱- تا ۱ متغیر است. هر چه این ضریب بزرگ‌تر باشد روایی هم بیشتر است. ضریب صفر نشان‌دهنده این است که نیمی از داوران الگو را مناسب تشخیص داده‌اند. ضریب ۱- حاکی از آن است که از نظر همه داوران، الگو موردنظر غیرضروری است و باید کنار گذاشته شود. ضریب ۱ نیز نشان‌دهنده این است که همه داوران الگو را مناسب تشخیص داده‌اند. هر چه ضریب به ۱ نزدیک‌تر باشد، اعتبار الگو بیشتر است. برای اعتباربخشی، مؤلفه‌های استخراج شده به همراه مصادیق آن‌ها، به متخصصان ارائه شد تا میزان موافقت و مخالفت خود را درباره مصادیق هر یک از مؤلفه‌های استخراج شده بیان کنند. در جدول (۳) مؤلفه‌های مطرح شده به همراه میزان توافق متخصصان درباره آن‌ها ارائه شده است.

جدول ۳. اعتباربخشی مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر عشق

محتوایی روایی ضریب	مقوله‌های مورد ارزشیابی					
	فراوانی و درصد				شاخص	
	ضرورت ندارد		مفید است ولی ضرورت ندارد		ضروری است	
	۱	۲	۱	۲	۱	۲
عشق به خداوند	۱	-	-	-	۱۰۰	۱۶
عشق به وطن	۱	-	-	-	۱۰۰	۱۶
عشق به هم نوعان	۰/۸۷	-	-	۶/۲۵	۹۳/۷۵	۱۵
عشق به شریک زندگی	۰/۸۷	۶/۲۵	۱	-	۹۳/۷۵	۱۵
عشق به خانواده	۰/۸۷	-	-	۶/۲۵	۹۳/۷۵	۱۵
عشق به محیط	۰/۷۵	۶/۲۵	۱	۶/۲۵	۸۷/۵	۱۴
عشق به خود	۱	-	-	-	۱۰۰	۱۶
عشق به یادگیری	۰/۸۷	-	-	۶/۲۵	۹۳/۷۵	۱۵

حداقل میزان CVR قابل قبول با تعداد ۱۶ نفر بر اساس جدول لاوشه ۰/۴۹ می‌باشد. متخصصان میزان تناسب مؤلفه‌ها را مناسب ارزشیابی کردند. بدین صورت که میزان CVR برای عشق به خداوند (۱)؛ عشق به وطن (۱)؛ عشق به شریک زندگی (۰/۸۷)؛ عشق به هم نوعان (۰/۸۷)؛ عشق به خانواده (۰/۸۷)؛ عشق به محیط (۰/۷۵)؛ عشق به خود (۱)؛ عشق به یادگیری (۰/۸۷) به دست آمد که بر اساس جدول لاوشه از اعتبار لازم برخوردارند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌ها نشان داد، در برنامه درسی مبتنی بر عشق می‌توان عشق را به عشق به وطن؛ هم نوعان؛ شریک زندگی؛ خانواده؛ طبیعت؛ خود؛ دانش و آموزش تفکیک کرد. این یافته با نتایج و یافته‌های Dyer (1969)؛ Arab Jafari Mohammadabadi (2016)؛ Kakai & Rahmani (2015) مبنی بر توجه به عشق به خداوند همخوانی دارد. این یافته با نتایج و یافته‌های Muharrami، Pouralkhas & Sharifi (2015)؛ Kooshesh & Nouri (2016) مبنی بر توجه به عشق به کشور همخوانی دارد. این یافته با نتایج و یافته‌های Motamedi (2013)؛ Gleibermann (2016)؛ Caldwell (2017) مبنی بر توجه به عشق به هم نوع همخوانی دارد. این یافته با نتایج و یافته Dyer (1969)؛ Berscheid (2010) مبنی بر توجه به عشق بین مرد و زن همخوانی دارد. این یافته با نتایج و یافته‌های Marjory (1967)؛ Peterson & Seligman (2004) مبنی بر توجه به عشق به خانواده همخوانی دارد. این یافته با نتایج و یافته‌های Motamedi (2013)؛ Rowland (2008)؛ Cerai & Khorasani (2015) مبنی بر توجه به عشق به طبیعت همخوانی دارد. این یافته با نتایج و یافته‌های Bransen (2015)؛ Abbey (2015) مبنی بر توجه به عشق به خود همخوانی دارد. این یافته با نتایج و یافته‌های Määttä & Uusiautti (2012)؛ Happonen (2006) مبنی بر توجه به عشق به یادگیری همخوانی دارد.

برنامه درسی عشق یک رویکرد آموزشی است که بر رشد عاطفی دانش آموزان مانند شفقت، همدلی و مسئولیت تأکید دارد. اجرای برنامه درسی عشق در مدارس تأثیر مثبتی در شکل‌گیری فضای آموزشی مساعد و شخصیت‌های انسان‌گرا و

بردبار دارد. تلفیق ارزش‌های شفقت و اعتدال در یادگیری ثابت‌شده است که می‌تواند پتانسیل تعارض را کاهش دهد و کیفیت روابط اجتماعی بین دانش‌آموزان را بهبود بخشد (Aslinda & Amrizon, 2025). ما از مؤلفه‌های مختلف برای عشق نام بردیم اما نباید این را به معنای جدای هر یک از ابعاد عشق نسبت به هم دانست. عشق به خداوند هدف اصلی و عشق واقعی است و این امر را نیز بسیاری از عرفا و اندیشمندان تأکید داشته‌اند و باید دانست مؤلفه‌های دیگر عشق زمینه‌ای برای رسیدن به هدف اصلی و عشق واقعی است. انسان تا خود را دوست نداشته باشد، انتظار دوست داشتن دیگران شاید غیرمنطقی باشد. اگر بخواهیم دقیق بنگریم، خودمان، دیگران، طبیعت، سرزمین و هر آنچه در دنیا وجود دارد، نمودی از خلقت خداوند است و آنچه می‌تواند ما را به هدف اصلی برساند، ابتدا شناخت و عشق به آنچه خداوند آفرینده است می‌باشد. ما به بچه‌ها یاد می‌دهیم که مهربان باشند، مهارت همدلی را پرورش دهند و عزت نفس خود را بالا ببرند و حتی باید یاد بگیرند که در مورد گرم شدن کره زمین حساس باشند و عاشق زمین باشید (Gleibermann, 2016). سیستم آموزشی می‌تواند به شیوه‌های مختلف به مؤلفه‌های برنامه درسی عشق بپردازد. یک برنامه درسی مبتنی بر عشق دانش‌آموزان را قادر می‌سازد بردبار باشند و تفاوت‌ها را درک کنند، این امر می‌تواند به صورت تلفیقی در همه دروس مورد توجه قرار گیرد. توجه به محیط، خانواده، سرزمین، خود، خداوند و دیگر مؤلفه‌ها در حال حاضر نیز در سیستم آموزشی تا اندازه‌ای وجود دارد اما اگر این نوع توجه به صورت منظم و یکپارچه باشد قطعاً می‌تواند نتایج بهتری را در بر داشته باشد. برنامه درسی مبتنی بر عشق تعریف واژه‌ها، اصطلاحات و یا محتوای تخصصی نیست بلکه نشان دادن و ترغیب و بستر سازی دوست داشتن و دوست داشته شدن و تعهد به این آرمان است. برنامه درسی که عمیقاً ماهیت عشق را در کلاس جستجو می‌کند یک امر اساسی است. باید آموزش عشق در کار معلمان و مدیران، طراحی فضاهای مدرسه، طراحی مجدد برنامه‌های فعلی انجام شود. برخی برنامه‌های روانشناسی و مشاوره در دانشگاه‌ها و برخی از مؤسسات آموزش مذهبی وجود دارد که ممکن است غالباً از کلمه عشق استفاده نکنند اما آنها تئوریهای روابط عاشقانه را تحلیل می‌کنند و این عمل باید به صورت برنامه‌ای مدون و رسمی در اید تا نتیجه بهتری حاصل شود. بسیاری از مدارس، به ویژه در مقطع ابتدایی، به دانش‌آموزان خود کمک کرده‌اند که با احساساتی مانند عصبانیت، غم و اندوه و عشق کنار بیایند و این خود نمودی از عشق در برنامه درسی است.

در این پژوهش، مؤلفه‌ها ریشه در آموزه‌های عرفانی-دینی ایرانی، ادبیات فارسی غنی و نیازهای فرهنگی جامعه ایران دارند و از این رو، قابلیت پیاده‌سازی آنها در برنامه‌های درسی ایران، به مراتب بیشتر از الگوهای غربی است. این بومی‌سازی، نه به معنای انحصار فرهنگی، بلکه به معنای تناسب ساختاری مؤلفه‌ها با زیست‌جهان دانش‌آموزان ایرانی و ارزش‌های بنیادین جامعه ماست. برنامه درسی مبتنی بر عشق، می‌تواند نظام‌های آموزشی را به سوی پرورش انسان‌هایی کامل، دلسوز، خلاق و متعهد در ابعاد گوناگون وجودی سوق دهد. پژوهش‌های پیشین هر یک به‌طور مجزا بر یکی از ابعاد عشق متمرکز بوده‌اند، آنچه این پژوهش را از آنها متمایز می‌سازد، جامع‌نگری هم‌زمان هشت بعد در یک چارچوب برنامه درسی منسجم است؛ چارچوبی که در آن، عشق به عنوان یک شبکه معنایی به هم پیوسته بازتعریف می‌شود. این بازتعریف، به ویژه در شناسایی مؤلفه عشق به یادگیری وجود دارد؛ چراکه این مؤلفه، بر خلاف نگاه سنتی برنامه درسی که عشق را صرفاً یک مفهوم عاطفی بیرون از حوزه آموزش می‌پنداشت، نشان می‌دهد که عشق، خود، موتور محرک انگیزش تحصیلی، اشتیاق به یادگیری و کیفیت رابطه عاطفی معلم-شاگرد است و در نتیجه، می‌تواند به عنوان یکی از ارکان بنیادین طراحی برنامه درسی، مورد توجه



قرار گیرد. این یافته، رویکرد صرفاً شناختی برنامه درسی تایلری را که عمدتاً بر اهداف رفتاری و محتوای علمی متمرکز بود، به چالش می کشد و ضرورت بازنگری بنیادین در تعریف یادگیری مطلوب را به روشنی نشان می دهد.

یکی از نکات ظریف یافته های این پژوهش که در بخش کیفی آن به وضوح قابل مشاهده است، ارتباط سلسله مراتبی میان مؤلفه هاست. به گونه ای که عشق به خداوند، به عنوان عشق حقیقی و غایت نهایی، در رأس این سلسله مراتب قرار دارد و دیگر مؤلفه ها، به عنوان مقدمات، زمینه ها و مصادیق عشق الهی، در سطوح پایین تر تعریف می شوند. این نگاه سلسله مراتبی، با سنت عرفانی اسلامی که عشق مجازی را مقدمه ای برای عشق حقیقی می دانند، کاملاً هم سو است. این سلسله مراتب، به معنای تقلیل دیگر ابعاد نیست؛ بلکه به این معناست که هر یک از این مؤلفه ها، هم به عنوان هدفی مستقل و هم به عنوان پله ای برای صعود به عشق حقیقی، قابل تعریف و پیگیری هستند. برای نمونه، عشق به خود، نه به معنای خودشیفتگی، بلکه به معنای خودشناسی، عزت نفس و کرامت انسانی، مقدمه ای است برای دوست داشتن دیگران و در نهایت، برای عشق به خالق. در این راستا، عشق به طبیعت، به عنوان نمودی از خلقت خداوند، زمینه ساز درک عمیق تر عشق الهی است. این رویکرد تلفیقی و سلسله مراتبی، یکی از نقاط قوت مفهوم پردازی این پژوهش به شمار می رود که آن را از صرفاً یک فهرست مجزا از مؤلفه ها، به یک نظام معنایی منسجم ارتقا می دهد. عشق در برنامه درسی، نه یک مفهوم انتزاعی و حاشیه ای، بلکه یک محور راهبردی و زیرساختی است که می تواند تمامی عناصر برنامه درسی را جهت دهی کرده و آن ها را از رویکرد صرفاً شناختی و حافظه محور، به سوی رویکردی عاطفی-اخلاقی و انسان محور سوق دهد. هرچند در نظام آموزشی ایران، به صورت ضمنی و غیرمستقیم، به برخی از این مؤلفه ها توجه می شود، اما این توجه، به دلیل فقدان یک چارچوب نظری منسجم و برنامه ریزی نظام مند، از اثربخشی کافی برخوردار نیست و عمدتاً در سطح محتوای صرف و اطلاعات کلی باقی می ماند.

مؤلفه های شناسایی شده می توانند به طراحان برنامه درسی، معلمان و سیاست گذاران آموزشی کمک کنند تا نظام آموزشی را از غلبه صرف بر مهارت های شناختی و حرفه ای، به سوی تربیت انسان هایی عاشق، متعهد، مسئول، همدل، طبیعت دوست و مشتاق به یادگیری سوق دهند. مدیران مدارس، با طراحی فضای مدرسه به عنوان یک محیط یادگیری عشق محور می توانند زمینه تحقق این برنامه درسی را در سطح مدرسه فراهم آورند. در این راستا، توانمندسازی معلمان از طریق دوره های آموزش ضمن خدمت با رویکرد رهبری عشق محور و تدریس عاطفه محور می تواند کمک کننده باشد.

References

- Abbey, R. (2015). Swanton and Nietzsche on Self-Love. *The Journal of Value Inquiry*, 49(3), 387-403. <https://doi.org/10.1007/s10790-015-9495-8>.
- Abdi, H; Golzari, M (2010) The Relationship between Love Styles and Personality Traits, *Psychology of Religion*, 3 (3): 53-74. [In Persian] <https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/105>.
- Abedini Baltork, M. , Izadi, S. , Farahmand, A. (2026). Validating the Characteristics of Green Curriculum Elements in the in elementary Education. *Iranian Journal of curriculum studies*. 20 (79), 179 – 196 <https://doi.org/10.22034/jcs.2026.461586.2283>
- Adib, Y. (2026). The present study aimed to identify the characteristics of a kindness towards nature curriculum model for elementary school students.. (e243825). *Iranian Journal of Curriculum Studies*, (Ready to publish), e243825 doi: 10.22034/jcs.2026.537504.2475
- Alam al-Huda, J; Tahmasbzadeh Sheikhlari, D (2008) Love as an Absurd Curriculum, *Curriculum Studies*, 3 (11): 1-26. [In Persian]
- An, Y. (2008). Family love in Confucius and Mencius. *Dao*, 7(1), 51-55. <https://doi.org/10.1007/s11712-008-9041-5>.

- Arab Jafari Mohammadabadi, M (2016) Comparison of the mystical concept of love in the thoughts of Sepehri and Muslim mystics, *Researchers of Mystical Literature*, 10 (2): 135-158. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/jpll.2016.21084>
- Asgharnejad Farid, M; Faqih Malek Marzban, N (2016) The conceptual combination of war, hunting and love in Saadi's lyric poems based on Foucault and Turner theory, *Persian Language and Literature Research*, 14 (42): 31-59. [In Persian] <https://literature.ihss.ac.ir/fa/Article/10283>.
- Aslinda, A., & Amrizon, A. (2025). Curriculum of Love and Religious Moderation in Madrasah Learning: Strategy for Building a Generation with Humanistic and Tolerant Character. *Indonesian Journal of Teaching and Learning*, 99-107. <https://doi.org/10.56855/intel.v4i2.1477>.
- Bass, B. M. (2000). The future of leadership in learning organizations. *Journal of leadership studies*, 7(3), 18-40. <https://doi.org/10.1177/107179190000700302>.
- Bayani, Sh (2009) Love from the Viewpoint of Maulana Jalaluddin Mohammad Balkhi, *International Conference on World Thoughts Maulana Jalaluddin Mohammad Balkhi, Islamic Azad University, Roodehen Branch*. [In Persian]
- Berscheid, E. (2010). Love in the fourth dimension. *Annual Review of Psychology*, 61(1), 1-25 <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100318>.
- Bransen, J. (2015). Self-knowledge and self-love. *Ethical Theory and Moral Practice*, 18(2), 309-321. <https://doi.org/10.1007/s10677-015-9578-4>.
- Caldwell, C. (2017). Understanding Kindness—A Moral Duty of Human Resource Leaders. *The Journal of Values-Based Leadership*, 10(2), 1-18. <https://doi.org/10.22543/0733.102.1188>.
- Callahan, S. (2008). Comment on Confucian family love from a Christian perspective. *Dao*, 7(2), 145-149. <https://doi.org/10.1007/s11712-008-9061-1>
- Cerai. Gh. Khorasani, S. (2015) A Study of the Types of Love and Its Manifestation in the Works of Hakim Nezami Ganjavi, *Scientific-Specialized Quarterly of Studies in Linguistic Language and Literature*, 5 (15): 21-32. (Persian) <https://sanad.iau.ir/journal/lyriclit/Article/979950>.
- Chabot, S. (2008). Love and Revolution. *Critical Sociology*, 34(6) 803–828. <https://doi.org/10.1177/0896920508095100>
- Dale, M., & Frye, E. M. (2009). Vulnerability and love of learning as necessities for wise teacher education. *Journal of Teacher Education*, 60(2), 123-130. <https://doi.org/10.1177/0022487108329276>.
- Deldar, Q; Georgian, M.M (2016) Carnal love and animal love from the perspective of mysticism and religion, *Mystical Wisdom*, 4 (2): 41-54.(Persian) <https://erfani.nashriyat.ir/node/98> .
- Dyer, P. (1969). Love in curriculum. *Theory Into Practice*, 8(2), 104-107. <https://doi.org/10.1080/00405846909542183>.
- Ferrucci, P. (2016). The power of kindness: The unexpected benefits of leading a compassionate life. New York, NY: TarcherPerigee.
- Ganjali, A; Qaderi, A (2014) A Study of the Components of Love in the Poems of Fereydoun Moshiri and Mohammad Ibrahim Abusaneh, *Journal of Comparative Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman*, 6 (10): 273-294. (Persian) 10.22103/jcl.2014.852.
- Gleibermann, E. (2016). A curriculum of love. *Tikkun*, 31(4), 54-57. <http://dx.doi.org/10.1215/08879982-3676912>.
- Gwynne, R. (1997). Maslow's hierarchy of needs. Department of Psychology, Jacksonville State University. Retrieved from <http://www.psychology.org/links/about.html>.
- Happo, I. (2006). Varhaiskasvatajan asiantuntijuus. Asiantuntijaksi kehittyminen Lapin läänissä [Expertise of early childhood educators. Growth of expertise in early childhood educators in the Province of Lapland]. *Acta Universitatis Lapponiensis* 98. Rovaniemi: University of Lapland
- Happo, I., Määttä, K., & Uusiautti, S. (2012). Experts or Good Educators – or Both? The Development of Early Childhood Educators' Expertise in Finland. *Early Child Development and Care*, 182(3-4), 487-504. <https://doi.org/10.1080/03004430.2011.646719>.
- Hinsdale, M. J. (2012). Choosing to love. *Paideusis*, 20(2), 36–45. <https://doi.org/10.7202/1071829ar>.
- Houshang, H., Amin Naji, M H; Jamshidi Rad, M S; Mosaeipour, M (2014) The importance and position of love between spouses in the Islamic-Quranic lifestyle, *Journal of Quran and Hadith Studies*, 7 (2): 117-143. (Persian) <https://doi.org/10.30497/quran.2014.1582>.

- Kakai, Q; Rahmani, M (2015) What is divine love and its function in the arc of ascent and descent from Ibn Arabi's point of view, *Quarterly Journal of Religious Thought*, Shiraz University, 15 (3): 2251-6123 . (Persian) <https://doi.org/10.22099/jrt.2015.3475>.
- Kooshesh, R; Nouri, Z (2016) Analysis of historical dimensions of the theme of love in the poems of Ahmad Shamlou, specialized in Dari (lyrical, mystical literature), 6 (19): 42-53. [In Persian] https://journals.iau.ir/article_586938.html.
- Lage, G. (1967)*Individuality Through the Arts*, " a unit for second grade. Des Moines: Drake University.
- Lanas, M., & Zembylas, M. (2015). Towards a transformational political concept of love in critical education. *Studies in Philosophy and Education*, 34(1), 31-44. <https://doi.org/10.1007/s11217-014-9424-5>.
- Layous, K., Nelson, S. K., Oberle, E., Schonert-Reichl, K. A., & Lyubomirsky, S. (2012). Kindness counts: Prompting prosocial behavior in preadolescents boosts peer acceptance and well-being. *PloS one*, 7(12), 1-3. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0051380>.
- Lottman, T. J., Zawaly, S., & Niemiec, R. (2017). Well-being and welldoing: Bringing mindfulness and character strengths to the early childhood classroom and home., *Positive psychology interventions in practice* . Berlin: Springer.https://doi.org/10.1007/978-3-319-51787-2_6.
- Määttä, K., & Uusiautti, S. (2012a). How to raise children to be good people? Analytic Teaching and Philosophical Praxis, 33(1), 83-91. <https://journal.viterbo.edu/index.php/atpp/article/view/1085>.
- Määttä, K., & Uusiautti, S. (2012b). Pedagogical authority and pedagogical love – connected or incompatible? *International Journal of Whole Schooling*, 8(1), 21-39 http://www.wholeschooling.net/Journal_of_Whole_Schooling/IJWSIndex.html.
- Määttä, K., & Uusiautti, S. (2013). Many faces of love. Rotterdam: Sense Publishers <https://doi.org/10.1007/978-94-6209-206-8>.
- Mahmoudi, Gh; Golshani, F ., Norouzian, M. (2013) Comparison of attachment styles and lovemaking styles in parents with mentally retarded children and parents with normal children, exceptional children, 6 (21): 61-74. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/Journal/qpr/Article/1070250>.
- Marjory . S . (1967) *A Family Is a Way of Feeling*. New York: The Macmillan Co.
- McWilliam, E. (1996) Touchy subjects: A risky inquiry into pedagogical pleasure. *British Educational Research Journal* 22(3), 305-317. <https://doi.org/10.1080/0141192960220304>.
- Motamedi, A(2013) Optimal lifestyle based on communication perspective (human relationship with self, God, others and nature), *Quarterly Journal of Counseling and Psychotherapy Culture*, 4 (13): 125-142. . [In Persian] <https://doi.org/10.22054/qccpc.2013.6088>.
- Muharrami, R; Pouralkhas, Sh, Sharifi, Sh (2015) The Crystallization of the Concept of Iran in Ferdowsi's Shahnameh: The Blending of Rationality and Love in Iranian Identity, *National Studies*, 17 (2): 23-40. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735059.1395.17.66.2.3>.
- Muslim, N; Hosseini, M (2011) Love according to Harry Gordon Frankfurt , *Philosophical Essays*, 7 (20): 47-62. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/fa/Article/822216?FullText=FullText>.
- Määttä, K., & Uusiautti, S. (2011). Pedagogical love and good teacherhood. *education*, 17(2), 29-41. https://doi.org/10.1007/978-94-6209-206-8_7.
- Nazari, N., Kamali, R (2015) Love from the perspective of Saadi and Erich Fromm, *Journal of Lyrical Literature, Sistan and Baluchestan University*, 13 (24), 262-282. (Persian) <https://doi.org/10.22111/jllr.2015.2131>.
- Nikpanah, M; Nouri, E (2016) Measurement and Reconciliation of Reason, Narration and Love in molana Epistemological Pyramid, *Journal of Lyrical Literature, Sistan and Baluchestan University*, 14 (26): 221-238. [In Persian] <https://doi.org/10.22111/jllr.2016.2579>.
- Nikoonejhad, M , Rezaei, M and seifi, M . (2020). Explaining the basics of kindness and compassion in the education and presentation of the desired pattern. *Journal of Research in Educational Systems*, 14(Special Issue), 525-546. https://www.jiera.ir/article_109743.html?lang=fa
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. New York, Washington, DC: Oxford University Press, American Psychological Association. <http://dx.doi.org/10.1176/appi.ajp.162.4.820-a>.
- Raouf, S. H .R.; Hassan zadeh, M (2015) Fundamentals of human relationship with nature from Rumi's point of view, *Persian Language and Literature Research*, 39, 23-43[In Persian] <https://profdoc.um.ac.ir/paper-abstract-1055989.html>.

- Rashidabadi, Z; Gholamhossein zade, Gh (2013) Reflection of the aspects of love in Masnavi with an approach to its treatment, *Islamic Mysticism Quarterly*, 11 (44): 167-179. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/fa/Article/905382>.
- Rego, A., Ribeiro, N., Pina, M., & Jesuino, J. C. (2011). How happiness mediates the organizational virtuousness and affective commitment relationship. *Journal of Business Research*, 64(5), 524-532. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.04.009>.
- Rinne, P., Tavast, M., Glerean, E., & Sams, M. (2025). Body maps of loves. *Philosophical Psychology*, 38(4), 1453-1475. <https://doi.org/10.1080/09515089.2023.2252464>.
- Romero Jeldres, M., Díaz Costa, E., & Faouzi Nadim, T. (2023). A review of Lawshe's method for calculating content validity in the social sciences. In *Frontiers in education* (Vol. 8, p. 1271335). Frontiers Media SA.
- Rowland, S. (2008) Collegiality and Intellectual Love, *British Journal of Sociology of Education*, 29(3), 353-360. <https://doi.org/10.1080/01425690801966493>.
- Sabey, A. K., Rauer, A. J., & Jensen, J. F. (2014). Compassionate love as a mechanism linking sacred qualities of marriage to older couples' marital satisfaction. *Journal of Family Psychology*, 28(5), 1-11 <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0036991>.
- Salimi, A; Salehi, P (2011) A Study of the Reflection of Patriotism in the Poetry of Bahar and Ebrahim Touqan, *Studies in Comparative Literature*, 4 (15): 122-97 . [In Persian] https://journals.iau.ir/article_629708.html.
- Seligman, M. E. P. (2009). Positive education: positive psychology and classroom interventions. *Oxford Review of Education*, 35(3), 293-311. <https://doi.org/10.1080/03054980902934563>.
- Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress. Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60(5), 410 - 421. DOI: 10.1037/0003-066X.60.5.410.
- Shafi'i, N; Faraji, K (2019) Study of human relationship with nature and its impact on environmental protection, Sixth National Conference on Applied Research in Civil Engineering, Architecture and Urban Management, Tehran - Khajeh Nasir al-Din Tusi University of Technology, Khajeh Nasir al-Din Tusi University of Technology. [In Persian] <http://irdoi.ir/071-693-793-030>.
- Sorokowski, P., Butovskaya, M., Groyecka-Bernard, A., Huanca, T., Kumar, A., Manral, U., ... & Kowal, M. (2025). Love as a universal phenomenon: Data from nine non-WEIRD societies. *International Journal of Intercultural Relations*, 108, 102211. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2025.102211>.
- Uusiautti, S., & Määttä, K. (2012). Can teachers teach children how to be moral? *British Journal of Education, Society & Behavioural Science*, 2(3), 260-270 DOI: 10.9734/BJESBS/2012/1331.
- Uusiautti, S., & Määttä, K. (2013). Love-Based leadership in early childhood education. *Journal of Education Culture and Society*, 4(1), 109-120. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=130800>.
- van Manen, M. (1991). *The tact of teaching: the meaning of pedagogical thoughtfulness*. London: Althouse Press.
- Weber, M., Wagner, L., & Ruch, W. (2016). Positive feelings at school: On the relationships between students' character strengths, school-related affect, and school functioning. *Journal of Happiness Studies*, 17(1), 341–355 <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9597-1>.
- Zembylas, M. (2007). Emotional ecology: The intersection of emotional knowledge and pedagogical content knowledge in teaching. *Teaching and Teacher Education*, 23(4), 355-367. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.12.002>.
- Zembylas, M. (2007). *Five pedagogies, a thousand possibilities: Struggling for hope and transformation in education*. Rotterdam: SensePublishers.